

DINSHUNOSLIKNING NAZARIY ASOSLARI VA TAQIQOT USULLARI

Azamova Sitora Ayonovna

SHDPI Ijtimoiy fanlar kafedrasi o'qituvchisi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti 2-kurs talabasi

Bektoshev G'iyosiddin Saxriddin o'g'li

Shahrisabz davlat pedagogika instituti 2-kurs talabasi

Otamurodov Doniyor Odilboy o'g'li

***Annotatsiya.** Mazkur maqolada dinshunoslikning nazariy asoslari va tadqiqot usullarini tahlil qiladi. Maqolada dinning ijtimoiy hayotdagi o'rni va ta'siri, diniy jarayonlarni tushunish va o'rganishning asosiy metodologik yondashuvlari yoritilgan. Dinshunoslikning tarixiy rivojlanishi, uning falsafiy, fenomenologik, antropologik va sotsiologik jihatlarini tahlil qilishga alohida e'tibor qaratilgan. Shuningdek, zamonaviy globallashuv jarayonlarining dinshunoslik tadqiqotlariga ta'siri va yangi yondashuvlar zaruriyati muhokama qilinadi. Mazkur maqola, dinshunoslik bo'yicha ilmiy izlanish olib boruvchi tadqiqotchilar, talabalar va mazkur sohaga qiziquvchilar uchun muhim nazariy va metodologik qo'llanma sifatida xizmat qiladi.*

***Kalit so'zlar:** Dinshunoslik, nazariy asoslar, tadqiqot usullari, tarixiy metod, fenomenologik yondashuv, globallashuv va din, zamonaviy dinshunoslik, ilmiy metodologiya,*

Dinshunoslik – insoniyat madaniyati va ijtimoiy hayotining muhim qismi bo'lgan din fenomenini o'rganuvchi ilmiy sohadir. Bu fan diniy tushunchalar, amaliyotlar, institutlar va ularning inson jamiyati bilan o'zaro aloqalarini tahlil qiladi. Dinshunoslikning nazariy asoslari va tadqiqot usullari, uning ilmiy salohiyatini aniqlashda muhim rol o'ynaydi. Bugungi globallashuv va madaniy o'zaro ta'sir sharoitida dinshunoslik nafaqat an'anaviy dinlarni o'rganish, balki zamonaviy diniy jarayonlarni tahlil qilish uchun ham dolzarb ahamiyatga ega. Din

azaldan inson va jamiyat hayotining ma'naviy asosi, poydevori bo'lib kelgan. Din vositasida insonning biologik tabiati, hayvonot olami bilan umumiy jihatga ega bo'lgan fiziologik mayllari, ehtiyoj va instinktlari jilovlandi, ularga insoniy qiyofa berildi. Hozirgi kunga kelib, din ijtimoiy hayotning muhim omiliga aylandi, u ijtimoiy-siyosiy hayotdagi o'rnini saqlab qoldi. Lekin uning ahamiyati turli ijtimoiy-siyosiy tuzumlarda turlichadir. Din yetakchi mafkura hisoblangan davlatlar ham talaygina. Dunyoning qator davlatlarida din o'zining siyosiy mavqeini mustahkamlash uchun harakat qilmoqda. Hozirgi kunga kelib, din ijtimoiy hayotning muhim omiliga aylandi, u ijtimoiy-siyosiy hayotdagi o'rnini saqlab qoldi. Lekin uning ahamiyati turli ijtimoiy-siyosiy tuzumlarda turlichadir. Din yetakchi mafkura hisoblangan davlatlar ham talaygina. Dunyoning qator davlatlarida din o'zining siyosiy mavqeini mustahkamlash uchun harakat qilmoqda.[1] Dinshunoslik XIX asrda Evropada Injilning ilmiy va tarixiy tahlili gullab-yashnagan paytda, hind va muqaddas matnlari Yevropa tillariga birinchi marta tarjima qilingan paytda paydo bo'lgan. Dastlabki nufuzli olimlar orasida Angliyada Fridrix Maks Myuller va Niderlandiyada Kornelis Petrus Tiele bor edi. Bugungi kunda dinshunoslik butun dunyo bo'ylab olimlar tomonidan qo'llaniladigan akademik intizomdir.[2] Dinshunos olim Valter Kapps ushbu fanning maqsadini "din mavzusiga oid so'rovlarni boshqarish va o'tkazishda o'qitish va amaliyotni ta'minlash" deb ta'riflagan. Shu bilan birga, Kapps uning boshqa maqsadi "din mavzusini tushunarli qilish uchun belgilangan usullar va tadqiqot usullaridan" foydalanish ekanligini aytdi. Dinshunos olim Robert A. Segal intizomni "ko'p yondashuvlar uchun ochiq" bo'lgan mavzu sifatida tavsifladi va shuning uchun u "intizomiy maqomga loyiq bo'lishi uchun na o'ziga xos uslubni, na o'ziga xos tushuntirishni talab qilmaydi.[3] 1876-yilda Niderlandiyada "dupleks ordo" deb nomlangan qonunni e'lon qilish orqali dinshunoslik o'ziga xos sohaga aylandi. Bungacha bir qancha asosiy ziyolilar dinni turli nuqtai nazardan tadqiq qilganlar. Ushbu shaxslardan biri mashhur pragmatist Uilyam Jeyms edi . Uning 1902 yilgi Gifford ma'ruzalari va "Diniy tajribaning xilma-xilligi" kitobi dinni psixologik-falsafiy nuqtai nazardan ko'rib

chiqdi va bugungi kunda ham ta'sir ko'rsatmoqda. Uning “ Ishonish irodasi ” inshosi imonning ratsionalligini himoya qiladi. Maks Veber o‘zining eng mashhur asari “Protestant axloqi va kapitalizm ruhi” (1904–1905) asarida dinni iqtisodiy nuqtai nazardan o‘rgangan. Sotsiologiyaning yirik arbobi sifatida u, shubhasiz, keyingi din sotsiologlariga ta'sir qilgan. Émil Dyurkgeym, shuningdek, sotsiologiyaning otalaridan biri sifatida doimiy ta'sirga ega. 1912 yilda u o'zining din haqidagi eng esda qolarli asari " Diniy hayotning boshlang'ich shakllari" ni nashr etdi.[4] O'n to'qqizinchi asrda dinni o'rganish fan nigohi bilan amalga oshirildi. Maks Myuller Oksford universitetining qiyosiy filologiya bo'yicha birinchi professori bo'lib, u uchun maxsus yaratilgan kafedra. U o‘zining “Din ilmiga kirish” asarida (1873) “Bu o‘z hayotini o‘zining asl hujjatlarida dunyoning asosiy dinlarini o‘rganishga bag‘ishlagan va qaysi shaklda bo‘lishidan qat’i nazar, uni qadrlaydigan va e’zozlaydiganlarning burchidir” deb yozgan edi. u haqiqiy ilm-fan nomidan ushbu yangi hududni egallash uchun o'zini namoyon qilishi mumkin." Dinni o'rganishni yo'lga qo'yishga yordam bergan ko'plab asosiy olimlar o'zlarini dinshunos olimlar deb hisoblamadilar, balki teologlar, faylasuflar, antropologlar, sotsiologlar, psixologlar va tarixchilar sifatida qaradilar.[5] Dinning ijtimoiy vazifalari haqidagi ta'limotni funksionizm rivojlantiradi. Funksionizm jamiyatga ijtimoiy tizim sifatida qaraydi. Unda jamiyatdagi har bir element muayyan funksiyani bajaradi. Dinning jamiyatda bajaradigan ijtimoiy, ma'naviy, ruhiy vazifalari quyidagilardan iboratdir: kompensatorlik integrativ, regulyativlik, kommunikativ va legitimlovchilik funksiyalar kiradi. Dinning yuqorida qayd qilingan besh funksiyasining qisqacha ta'rifi va tavsiflari quyidagilardan iborat: birinchidan, har qanday din o'z dinidagilar uchun to'ldiruvchi, ovutuvchi (kompensatorlik) vazifasini bajaradi. Masalan, insonda diniy ehtiyoj hosil bo'lishini olib qaraylik. U o'z hayoti, turmush tarzi, tabiat va jamiyat bilan bo'lgan munosabatlari jarayonida shaxsiy va ijtimoiy ehtiyoj, maqsadlarga yetishishi qiyin, ilojsiz bo'lib ko'ringanda bunday ma'naviy ehtiyoj vujudga kelgan. Chunki inson hayotida quvonchli yoki tashvishli onlarda, orzular ro'yobga chiqishi ilojsiz bo'lgan paytda insoniyatning dinga ehtiyoji

jamiyat bo'lib yashash talablarida boshlangan; din bu o'rinda ma'naviy ehtiyojni qondiruvchi, tasalli beruvchilik vazifasini bajargan. ikkinchidan, dinlar o'z ta'limot tizimini vujudga keltirib, unga e'tiqod qiluvchi shaxs, jamoani shu ta'limot doirasida saqlashga harakat qiladi. Buni dinlarning birlashtiruvchilik (integrativlik) funksiyasi deyiladi. Bunda din muayyan ijtimoiy, etnik va ma'naviy hayotning o'z ta'siri doirasida bo'lishini ko'zda tutadi. Masalan, islom o'tmishda Markaziy Osiyo xalqlarining ijtimoiy hayoti, ahloqiy munosabatlari, hattoki adabiyot va san'atiga o'z ta'sirini ko'rsatgan. Bular orqali elat va xalqlarda turli xil birlashtiruvchi munosabatlar qaror topadi. uchinchidan, din dindorlar hayotini tartibga solish, nazorat qilish (regulyativlik) funksiyasini ham bajaradi. Har qanday dinlarning muayyan urf-odat, marosim va bayramlari bo'lib, ularni o'z vaqtida, diniy ta'lim va talab asosida bajarilishi shart qilib qo'yiladi. to'rtinchidan, din dindorlarning birligini, jamiyat bilan shaxsning o'zaro aloqasini ta'minlovchi xususiyat – aloqa bog'lashlik (kommunikativ) vazifasiga ham egadir. Bunda konkret bir dinga e'tiqod qiluvchi kishi shu dindagi boshqa kishilar bilan bog'liq bo'lishi, urf-odat va ibodatlarini jamoa bo'lib ado etish ko'zda tutiladi. Cherkov, masjid va diniy tashkilotlar dinning bu funksiyasini amalga oshirishga ko'maklashadi, ayni paytda, bu holatni nazorat qiladi. beshinchidan, har qanday din ijtimoiy tizim sifatida muayyan cheklovlarsiz bo'la olmaydi. Shuning uchun u qonun darajasiga ko'tarilgan axloq normalarini ishlab chiqadi. Bu bilan u legitimlovchilik-qonunlashtiruvchilik funksiyasini bajaradi.[6] Ilmiy bilimlarga asoslangan dunyoviy ishonchli, haqiqiy ta'limot olamning mavjudlik sabablari masalasida diniy qarashlar bilan kelishmasa-da, ammo insonni, uning ijtimoiy faoliyati, ma'naviy va axloqiy qadriyatlarini o'rganishda minglab yillar mobaynida uning bag'rida qo'lga kiritilgan bilim, tajriba, ularning hozirgi kundagi ijobiy ahamiyatini aslo rad qilmaydi. qolaversa, din bag'rida shakllangan ma'naviy, jumladan axloqiy qadriyatlarning vujudga kelish sabablari, ularning kishilarga ijobiy ta'sirchanlik masalalari ilmiy jihatdan o'rganish va bu ma'naviy-ahloqiy qadriyatlardan foydalanish ko'proq ahamiyatga ega bo'lmoqda.[7] **Xulosa qilib aytganda,** dinshunoslik insoniyat madaniyati, ijtimoiy munosabatlari va

ruhiy-ma'naviy hayotining muhim qirralarini o'rganish bilan shug'ullanuvchi murakkab fan hisoblanadi. Ushbu sohaning nazariy asoslari dinning mohiyatini, funksiyalarini va tarixiy rivojlanishini ilmiy asosda tahlil qilishga xizmat qiladi. Dinshunoslikda falsafiy, ijtimoiy, tarixiy, sotsiologik va psixologik yondashuvlar muhim o'rin tutadi, bu esa uning ilmiy ko'lamini kengaytiradi va chuqurroq tahlil qilish imkoniyatini beradi. Dinshunoslik tadqiqotlarida ilmiy obyektivlikni ta'minlash uchun tadqiqotchilarning diniy yoki dunyoviy qarashlardan xoli bo'lishi zarur. Metodologik yondashuvlar, jumladan, empirik tahlil, qiyosiy tadqiqot va tarixiy analiz usullari, dinlarning o'ziga xosligini, ular o'rtasidagi o'zaro ta'sirni aniqlashda muhim rol o'ynaydi. Dinshunoslik nafaqat dinlarning kelib chiqishi va rivojlanish jarayonlarini o'rganadi, balki ularning zamonaviy jamiyatga ta'sirini ham tahlil qiladi. Shu bois, mazkur fan nafaqat ilmiy bilimlarni boyitishga, balki jamiyatda diniy bag'rikenglik va madaniyatlararo muloqotni rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Shu tarzda, dinshunoslikning nazariy asoslarini o'rganish va tadqiqot usullarini qo'llash insoniyatning ma'naviy va madaniy merosini yanada chuqurroq anglashga yo'l ochadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. A. V. Narbekov "Dinshunoslik asoslari", Toshkent 2008
2. C.S. Adcock (2013). *The Limits of Tolerance: Indian Secularism and the Politics of Religious Freedom*. Oxford University Press. pp. 67–70. ISBN 9780199995448. Archived from the original on 2016-06-17. Retrieved 2015-11-07.
3. Segal, Robert A., ed. (2021) [2006]. "Introduction". *The Blackwell Companion to the Study of Religion* (2nd ed.). Malden: Wiley-Blackwell. pp. xiii–xix. ISBN 9781405185981. LCCN 2020036470.
4. "The Academic Study of Religion" Dr Chris Partridge, Senior Lecturer in Theology and Contemporary Religion Chester College. Archived from the original on 2006-10-07.
5. Capps, Walter H. (1995). *Religious Studies: The Making of a Discipline*. Minneapolis: Fortress Press. ISBN 9780800625351.

6. D.A. Raximdjanoʻv va O.K. Ernazarov “Dinshunoslikka kirish” Oʻzbekiston faylasuflari milliy jamiyati, Toshkent 2018
7. Z.M. Islomov, N.A. Muhamedov, F.A. Sindarova “Dinshunoslik”, Toshkent Niso Poligraf 2016
8. Nurillaevich O. B. et al. Factors Of The Formation Of Ecological Culture In The Education And Training System //Journal of Pharmaceutical Negative Results. – 2022. – C. 984-989.
9. Aralovna O. G. et al. Ecological globalization and its social place in the globalization system of processes //Journal of Survey in Fisheries Sciences. – 2023. – T. 10. – №. 1S. – C. 5000-5006.
10. Ayonovna A. S. The Need for the Formation of Environmental Education and Upbringing in Young People in the Conditions of Environmental Globalization //Global Scientific Review. – 2023. – T. 13. – C. 7-10.
11. Ayonovna A. S. IN THE CONTEXT OF ENVIRONMENTAL GLOBALIZATION, THE NEED FOR ENVIRONMENTAL EDUCATION BECOMES A PRIORITY //American Journal Of Social Sciences And Humanity Research. – 2024. – T. 4. – №. 07. – C. 30-35.
12. Shakhrisabz A. S. A. THE USE OF THE SCIENTIFIC HERITAGE OF ORIENTAL SCIENTISTS IN THE FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE AMONG SCHOOLCHILDREN IN THE CONTEXT OF ECOLOGICAL GLOBALIZATION //International Scientific and Current Research Conferences. – 2024. – C. 94-97.
13. Ayonovna A. S. et al. GLOBALLASHUV DAVRIDA EKOLOGIK MUAMMOLARVA ULARNING YECHIMI //Yangi Oʻzbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni oʻrni va rivojlanish omillari. – 2024. – T. 12. – №. 1. – C. 20-24.
14. Azamova S. EKOLOGIK GLOBALLASHUV SHAROITIDA OʻZBEKISTON TAʼLIM MUASSASALARIDA EKOLOGIK MADANIYATNING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI //Universal xalqaro ilmiy jurnal. – 2024. – T. 1. – №. 4. – C. 286-289.

15. Azamova S. A. PROBLEMS OF FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN THE CONTEXT OF ECOLOGICAL GLOBALIZATION //BEST JOURNAL OF INNOVATION IN SCIENCE, RESEARCH AND DEVELOPMENT. – 2024. – T. 3. – №. 5. – С. 743-749.
16. Azamova S. UMUMTA'LIM MAKTAB O'QUVCHILARIDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING USUL VA VOSITALARI //Interpretation and researches. – 2024.
17. Azamova S. EKOLOGIK TA'LIM VA TARBIYANING RIVOJLANISH BOSQICHLARI //Talqin va tadqiqotlar. – 2024. – T. 1. – №. 1.
18. Ayonovna A. S. A. A. S. YOSHLARDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHDA EKOLOGIK TARBIYANING SAMARALI YO'LLARI VA BOSQICHLARI //Farg'ona davlat universiteti. – 2023. – №. 6. – С. 136-136.